

*Maria Kocójowa**

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Jagielloński

BIBLIOTEKOWNAWSTWO OBECNIE: PORÓWNAWCZE BADANIA MIĘDZYNARODOWE BIBLIOTEK I EDUKACJI PROFESJONALNEJ (PBMB&EP)

[CONTEMPORARY LIBRARY SCIENCE: INTERNATIONAL COMPARATIVE
LIBRARY AND PROFESSIONAL EDUCATION RESEARCH (ICL&PER)]

Abstrakt: Porównawcze badania międzynarodowe bibliotek i edukacji profesjonalnej (PBMB&EP) w kontekście zmian i strategii badawczych w latach 2005–2007. Stymulacja badań i przeszkody w Polsce. Udział Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego w przełamywaniu barier PBMB&EP.

BIBLIOTEKOWNAWSTWO – GLOBALIZACJA & ICT – INSTYTUT INIB UJ – KOMPARATYSTYKA MIĘDZYNARODOWA
– METODOLOGIA & STRATEGIA

Abstract: International comparative library and professional education research (ICL&PER) in the context of changes and research strategies in the years 2005–2007. Research stimulants and barriers in Poland. The participation of the Institute of Information and Library Science, Jagiellonian University in overcoming barriers to ICL&PER.

GLOBALIZATION & ICT – INSTITUTE OF INFORMATION AND LIBRARY SCIENCE OF THE JAGIELLONIAN
UNIVERSITY – INTERNATIONAL COMPARATIVE RESEARCH – LIBRARY SCIENCE – METHODOLOGY & STRATEGY

*

* *

Wprowadzenie

Współcześni bibliotekoznawcy, głównie bibliotekarze i pracownicy uczelni wyższych kierunku informacja naukowa i bibliotekoznawstwo – przeświadczeni o przydatności bibliotek w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego, bez wahania podejmują nowe misje i obowiązki wyznaczane przez automatyzację procesów i oferty środowiska elektronicznego. Starają się najlepiej wywiązać ze stawianych aktualnie wymagań i wyzwań przez

* Prof. UJ, dr hab. MARIA KOCÓJOWA, Kierownik Zakładu Metodologii Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej INiB UJ, 1999–2005 dyrektor Instytutu INIB UJ, 1996–1999 współzałożyciel i prodziekan Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ. Redaktor trzech recenzowanych serii publikacji INIB UJ od 1990 r. – nadal: Seria I. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej” (t. 2–14); Seria II „Materiały Edukacyjne z Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UJ” (t. 1–16); Seria III założona w 2005 r. „e-Publikacje Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego” (CD 1–3 oraz dostęp ze strony [www: http://www.inib.uj.edu.pl](http://www.inib.uj.edu.pl)). Kontraktor UJ projektu European Recommended Materials for Distance Learning Courses for Educators (EURIDI-CE) 2005–2007. Adres elektr.: ikocoj@inib.uj.edu.pl

społeczeństwo informacyjne, wśród których międzynarodowe porównawcze badań bibliotek i profesjonalnej edukacji [dalej PBMB&EP] przynoszą ważne rezultaty i wskazują na konieczność ich poszerzenia.

Potwierdzają to wyniki badań i postępy praktyki omawiane dorocznie na Światowych Kongresach IFLA. Najnowsze – 73. spotkanie tego typu planowane na rok sierpień 2007 ma się nawet odbyć pod hasłem: „Libraries for the future: progress, development and partnership”. Celem jest próba odpowiedzi na najważniejsze pytania globalne: „What difference does the LIS sector really make to these different worlds? Are the services to these different worlds watertight and isolated from one another or should there be more creative cross-fertilization of service delivery to the different worlds? What relationship should there be between these different worlds? What creative and leadership role can IFLA play within world community and what impact should the LIS sector play in this regard?” [IFLANET: 73rd IFLA General Conference, dok. elektr.].

Wyjaśnienie postawionych znaków zapytania ściśle się wiąże z prowadzeniem porównawczych międzynarodowych badań, dążących do poznania znaczenia i udziału bibliotek i profesjonalnej edukacji oraz kooperujących z nimi organizacji – w życiu społecznym w jak najszerszym przekroju międzynarodowym. Szeroka perspektywa, oparta o płaszczyznę międzynarodową jest niezbędną podstawą prawdopodobieństwa wyników o postępie w usprawnianiu praktyki oraz o nowoczesności i efektywności edukacji. Odpowiedzialność tych badań jest tym większa, że w oparciu o nie – należy też wnioskować o nadchodzących przemianach nie tylko *every day life*, ale i mentalnych, tak ważnych dla przyszłości globalnego społeczeństwa. Uzyskiwane sukcesywnie wyniki PBMB&EP są zatem jednym ze środków najlepiej sprzyjających pokonaniu braku wiary w niezbędność bibliotek w społeczeństwie oraz przyczyniającym się do podnoszenia ich statusu profesjonalnego i uznania społecznego. Mają duży wpływ na kształtowanie pozytywnego wizerunku bibliotek w 21 wieku, oraz na przekształcanie modelu samych badań, ich tematyki i metodologii, sprzyjają tworzeniu godnych naśladowania wzorców. To pozytywne oddziaływanie wyraźnie odczuwa się na przykładach polskich. Badania te wkraczają w sferę zarówno praktyki, jak i teorii bibliotekoznawstwa, w myśl znanego ogólnie wytłumaczenia różnic między dyscypliną a praktyką na przykładzie następującego porównania: „bibliotekoznawstwo” należy traktować jak „medycynę” (czyli teoria i praktyka), a „bibliotekarstwo” – to odpowiednik „praktyki lekarskiej”, zależnej od kompetencji i umiejętności konkretnego lekarza. Zależność w obu przykładach jest prosta: im wyższy poziom wiedzy teoretycznej, tym lepsze aplikacje (WIKI, dok. elektr.). Im szerszy zasięg przestrzenny międzynarodowy badań, okres chronologiczny pozwalający na poznanie dynamiki przemian, tym łatwiej w badaniach wyjść naprzeciw potrzebom skomputeryzowanego społeczeństwa naszej epoki. Wyniki badań PBMB&EP powinny zatem lepiej uświadomić zarówno profesjonalistom, użytkownikom, jak i całemu społeczeństwu globalne pożytki z ich prowadzenia i zasługują na intensyfikację.

Przyczynkiem do tych działań będzie w tym artykule naświetlenie czynników stymulacji, sprecyzowanie przeszkód w realizacji oraz refleksja nad udziałem Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego [dalej INiB UJ] w przełamywaniu barier. Z tych powodów potrzebę intensyfikacji PBMB&EP skonfrontowano z refleksjami naukowymi przedstawionymi w skali międzynarodowej w latach 2005–2007 w trakcie najpoważniejszych podsumowań wiedzy bibliotekoznawczej na kolejnych 71–73 Światowych Kongresach IFLA, na dorocznych konferencjach ALA, ACRL, COLIS, z rozprawami publikowanymi w czasopiśmie *Library Trends*, jak i własnymi doświadczeniami wynikającymi z bogatej współpracy międzynarodowej ze środowiskiem profesjonalnym, kontynuowanej od połowy lat 70. przez Instytut INiB UJ. Ze względu na ograniczoną objętość tego artykułu mogły zostać pokazane tylko aktualne tendencje, bez jednostkowych przykładów.

STRATEGIA PBMB&EP: DLACZEGO ISTNIEJE KONIECZNOŚĆ INENSYFIKACJI TYCH BADAŃ?

Znany korespondent z wielu krajów świata, znakomity pisarz i filozof Ryszard Kapuściński podkreślał: „Wybór otoczenia, środowiska jest ważny, gdyż przecież nie tylko my oddziałujemy na innych – inni także oddziałują na nas, narzucają nam wzorce zachowań i w dużym stopniu decydują o sposobie naszego myślenia”, a dalej relacjonował udzieloną mu radę genialnego socjologa przyszłości, przewidującego rewolucję technologiczną i jej konsekwencje już w 50. latach XX w. W 2006 r., u schyłku swego życia, wówczas blisko 80. letni Alvin Toffler pouczał go bowiem: „Jeżeli chcesz ocaleć, musisz się zmienić, a istnieją trzy pola główne tych zmian. Są nimi: przestrzeń, czas i wiedza” [Kapuściński 2007, s. 56, 160].

Obie refleksje są jakby stworzone na użytek PBMB& EP, wskazują przecież na czynniki podstawowe dla strategii rozwoju międzynarodowej komparatystyki. Dla badań bibliotek i profesjonalnej edukacji są tym ważniejsze, że są łatwo zrozumiałe i przemawiają do badaczy z wielu dyscyplin, rozwijają zatem płaszczyznę międzynarodowego porozumienia naukowego, prowadzą do standaryzacji, globalizowania, internacjonalizacji, a w efekcie integracji świata. [Karcz 2004]. Przy współczesnym poszerzaniu się tematyki badań bibliotek i edukacji profesjonalnej w kontekście międzynarodowym, coraz częściej ze względu na szybko zachodzące zmiany podejmuje się te rozważania w odniesieniu do pożytków dla komunikowania interpersonalnego i instytucjonalnego wielokulturowego (związek z nauką o komunikowaniu społecznym); zwiększenia efektywności i podnoszenia kultury organizacyjnej w wyniku prawidłowego zarządzania bibliotekami, a zwłaszcza potencjałem ludzkim, zasobami bibliotek, źródłami informacyjnymi (związki z nauką o zarządzaniu); oraz zgodnie z tradycją badań bibliotekoznawczych – wspomagania przez biblioteki rozwoju kultury i nauki, zwłaszcza w zakresie zachowania i udostępniania dziedzictwa światowego, wyważaniem na jego tle dorobku narodowego, przyczyniania się do przenikania idei (zasoby, źródła, promocja, udostępnianie, akcje UNESCO, Unii Europejskiej).

Porównawcze badania międzynarodowe najczęściej obecnie są zespołowe, z udziałem coraz częściej przedstawicieli instytucji pokrewnych (archiwa, muzea), firm komercyjnych, a regułą staje się obecność w nich informatyków. Następstwem takiego formowania zespołów i wyboru zagadnień badawczych z zakresu PBMB&EP jest sukcesywna wymiana doświadczeń i idei połączona z przejmowaniem metodologii ze wskazanych dyscyplin. Obecnie praktyka ta jest najagresywniejsza w przypadku nauki o zarządzaniu, z której najczęściej adaptuje się dla potrzeb badań bibliotek i edukacji profesjonalnej metody TQM [Wojciechowska 2006]. Potrzeby badania zaawansowania w proces interaktywności powodują zacieśnienie związków metodologicznych z nauką o komunikacji społecznej, zwłaszcza w odniesieniu do środowiska elektronicznego. Wiele czerpie się z warsztatu nowoczesnej metodologii socjologii, psychologii, pedagogiki [Frankfort-Nachmias, Nachmias 2001]. W badaniach udziału bibliotek w procesach nauki i kultury wkracza nowoczesna metodologia nauk humanistycznych. Generalnym wskazaniem metodologicznym obecnej epoki jest dopełnianie metod jakościowych (*qualitative*) ilościowymi (*quantitative*) oraz *vice versa*. Metody jakościowe wprowadzają system hierarchizowania cech i ich ocen, ilościowe – pozwalają konkretyzować i unaocznić wyniki badań w postaci bogactwa grafików (wszechobecność statystyki i innych metod metrycznych jak bibliometria, webometria, scientometria). W skali światowej ciężar badań nad bibliotekami został przeniesiony z płaszczyzny historycznej na współczesną, z szerokim uwzględnianiem możliwości środowiska elektronicznego, z wyraźnymi odniesieniami do otwartego dostępu online do zbiorów specjalnych, stanowiących dziedzictwo narodowe i światowe. Pogłębiła się tendencja

przechodzenia przy porównywaniu z orientacji na zbiory na orientację na użytkowników, z omawiania rangi samych zbiorów na organizowanie o nich informacji naukowej oraz wolnego dostępu do pełnych tekstów, przy wykorzystaniu cyfrowych technologii (digitalizacja, metadane), ciągłych prób zaradzenia wzrastającej komercyjności (konsorcja). Dla prawidłowego odczytywania wyników tych badań i realizacji długoletnich planów rozwoju niezbędne są porównania międzynarodowe postępu w teorii i praktyce w krajach, jakże często zróżnicowanych ekonomicznie, politycznie, kulturowo, a też w zaawansowaniu technologicznym (np. projekty i2010, FORESIGHT 2020).

Najważniejsze jednak atuty obecnie prowadzonych PBMB&EP pochodzą z szans jakie stwarza implementacja ICT w pracach bibliotecznych (informatyka), a zwłaszcza możliwości wykorzystania Internetu. Rozszerzające się gwałtownie nowe międzynarodowe pola badawcze, nieskrępowane barierami czasu i przestrzeni w środowisku elektronicznym online (wirtualne biblioteki i dążenie do uniwersalnego dostarczania połączonych elektronicznie informacji), ogromnie atrakcyjne dla współczesnych badaczy, pogłębiły, a jednocześnie odmieniły PBMB&EP. Wyzwolone zostały nowe związki między dyscyplinami: bibliotekoznawstwem, a informacją naukową i informatyką, oparte o ICT, rzutujące na jakość praktyki. Z nimi też się wiąże teraźniejsza dominacja w badaniach analiz procesów informacyjnych w środowisku elektronicznym, łącznie z wykorzystywaniem internetu dla celów bibliotecznych. Zjawisko to spowodowało nałożenie pól badawczych bibliotekoznawstwa i nauki o informacji naukowej w przypadku zarówno bibliotek, a jeszcze wyraźniej edukacji profesjonalnej, w tym permanentnej. Staje się to z obopólnym pożytkiem i satysfakcją aktualnych użytkowników i miejmy nadzieję przyszłych, których będą kiedyś obsługiwali absolwenci profesjonalnych studiów. W badaniach eksponowane są opracowania dotyczące procesów informacyjnych w bibliotekach, lub w których pośredniczą biblioteki (wirtualne przedsięwzięcia). Natomiast badania z informacji naukowej dzięki bibliotekom nadal posiadają potężny, z długimi tradycjami, stabilny bastion rozwijania działalności informacyjnej, w dodatku nie tak kapryśny jak sektor komercyjny. Rozwój owego wspólnego pola badawczego bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, znakomicie też odzwierciedla się w badaniach nad nowoczesną edukacją prowadzoną dla zróżnicowanych potrzeb bibliotek. Na tym tle rysuje się jednak inne zjawisko, niebezpieczne dla przyszłości bibliotek: z jednej strony zawłaszczania części badań z informacji naukowej dotyczącej bibliotek przez informatyków, a z drugiej zbytnej ufności bibliotekarzy (też studentów informacji naukowej) we własne umiejętności informatyczne. To opuszczanie pozycji mediacyjnych, charakterystycznych dla roli bibliotek, zagraża jakości działalności zarówno w praktyce, jak i w badaniach naukowych.

Charakterystyczne dla PBMBiEP badania interdyscyplinarne, obok pogranicza bibliotekoznawstwa, informacji naukowej i informatyki skupiają się w ostatnich latach najmocniej na analizie korzyści wynikających z doświadczeń nauki o zarządzaniu. Dotyczą zatem:

- Wykorzystania postępu ICT;
- Osiągnięć w koncepcji globalizacji usług z informacji naukowej w bibliotekach, dostosowywanych do możliwości nowoczesnej technologii (w jednym miejscu całość poszukiwanej informacji z różnorodnych źródeł i zasobów);.
- usprawnienia i efektywności działań organizacyjnych w samych bibliotekach i związanych z nimi organizacjach non-profit i komercyjnych (w tym kultura organizacyjna) oraz rozwijania w formach tradycyjnych i elektronicznych *Public Relations*.

Wymogi praktyki pociągnęły rozszerzenie pól badawczych bibliotekoznawstwa, zgodnie z rozwojem nauk humanistycznych w szerokim tego słowa znaczeniu (człowiek – human kształtujący otoczenie i korzystający z wszechstronnych ofert bibliotek). Ta opcja badawcza została wzmocniona rosnącym znaczeniem edukacyjnym bibliotek wobec utrwalenia znaczenia nowoczesnych form edukacji na odległość przy wykorzystaniu ICT (distance education) oraz mnożenia bibliotek wirtualnych, bez których nie może się już obyć uczeń, student, nauczyciel, uczony, hobbysta. Poprzez ukończone badania PBMB&EP widać ich uzależnienie od tego jak są wykorzystane źródła biblioteczne oraz jak i jacy ludzie wchodzi w interakcje z bibliotecznymi systemami (badania interfejsów). Tutaj specjalnie widać zalety prowadzenia badań „żywych” organizmów bibliotecznych (też wirtualnych) w międzynarodowej przestrzeni oraz w połączeniu z komparatystyką. Aktualnie badania bibliotek i edukacji profesjonalnej bez kontekstu międzynarodowego są okrojone, wręcz zaściankowe, nie na miarę XXI wieku, likwidującego przysłowiowe „żelazne kurtyny”, ograniczenia cenzury, nierówności społeczne (mniejszości narodowe, rasowe, prawa kobiet i dzieci, orientacje seksualne, etc.)

Internacjonalizacja badań powinna się odbywać na wszystkich etapach PBMB&EP, poczynając od wyboru tematu (o globalnym znaczeniu), kreowaniu zespołu badawczego (międzynarodowego), poznania stanu badań na świecie, wyboru materiału źródłowego porównawczego w wielu krajach, jak i stosowania sprawdzonych w przekroju międzynarodowym metod badawczych. Pozbawienie badań bibliotekoznawczych elementów porównawczych międzynarodowych prowadzi do separowania się od światowych osiągnięć. Tradycja i specyfika narodowa powinny być jednak zachowane, a rozważania naukowe prowadzone w konwencji dążenia do likwidowania zaniedbań i nierówności między poszczególnymi bibliotekami, uczelniami, krajami. Charakterystyczne dla badań omawianych ostatnich lat jest też prowadzenie porównań w obrębie tych samych typów bibliotek, przy wyraźnej specyfikacji i rozdzielaniu analiz bibliotek naukowych (akademickich, narodowych) od bibliotek typu powszechnego (publicznych), czy szkolnych. Zjawisko to z punktu widzenia PBMB&EP, zazwyczaj dyktowane pokazną liczbą bibliotek i wieloma podobieństwami w obrębie typów, powoduje jednak w moim przekonaniu pewne ograniczenie w wymianie doświadczeń i idei, a nawet rutynowość w prowadzeniu badań. Nowych inspiracji i innowacyjnych wyników badań można się spodziewać obecnie przy porównywaniu działalności zróżnicowanych typów placówek bibliotecznych czy ośrodków edukacji profesjonalnej.

Współczesne PBMB&EP, za centrum zainteresowania mają zatem, zgodnie z nowoczesnym modelem bibliotekoznawstwa: rolę biblioteki w otaczającym nas świecie (ludzie, procesy, rzeczy), procesy komunikowania wewnętrzne i zewnętrzne, wspomagane przez ICT. Tematy najżywiej dyskutowane w badanych latach w kręgach międzynarodowych obracają się zatem wokół: rozszerzania usług i popularyzacji czytelnictwa, PR, bibliotek digitalnych i wirtualnych, organizacji wiedzy, źródeł informacyjnych, rozwoju zbiorów, zagrożeń komercyjnych, jakości procesów komunikowania, edukacji permanentnej użytkowników bibliotek i profesjonalistów.

Stymulacja międzynarodowych badań PBMB&EP w Polsce

W krajach rozwiniętych, stanowi regułą kreowanie międzynarodowych zespołów badawczych PBMB&EP na użytek realizacji priorytetowych tematów wg regulaminów instytucji finansujących. W Polsce międzynarodowe badania porównawcze można oprzeć o finansowanie międzynarodowe (zaproszenia do projektu lub organizowanie własnego zespołu do badań) lub krajowe, które w ostatnich latach specjalnie dofinansowywało priorytetowe tematy, ważne dla UE. Największy udział w kraju w PBMB&EP mają pracownicy bibliotek naukowych, następnie akademickich ośrodków edukacji profesjonalnej, najmniej śladów takich badań jest w bibliotekach

publicznych i szkolnych. Najczęściej jednak to są to badania relacji dwustronnych, wynikające z bezpośredniej współpracy lub okazjonalne (np. referaty na międzynarodowych konferencjach, ekspertyzy). Dopiero rozwija się udział partnerski w naukowych badaniach w projektach Unii Europejskiej, które są prawdziwą szansą dla rozwoju badań PBMB&EP w kraju. Do rzadkości ciągle należy włączanie się pracowników uczelni kształcących profesjonalnie w międzynarodowe projekty badawcze, jak i prowadzenie ich przez polskich uczestników. Najczęściej konkursy wygrywają zespoły z krajów rozwiniętych, zapraszające do udziału polskich bibliotekarzy lub pracowników ośrodków akademickich. Zaproszeń tych więcej płynie do dużych, znanych bibliotek i uczelni. Rosnąca globalizacja, widoczna też w bibliotekoznawstwie, w pozytywnym znaczeniu przyczynia się do tworzenia szerokich planów badawczych o charakterze międzynarodowym, opartych o nowoczesną ICT technologię, zwłaszcza związaną z Internetem. Pokojowe wspólne szukanie rozwiązań problemów trapiących ludzkość wykorzystuje potencjał bibliotek. Nowością okazał się aspekt coraz mocniejszy prowadzenia badań o celach komercyjnych, dofinansowywanych przez UE dla wyrównywania różnic między nowymi a dawnymi członkami UE, przynoszących w efekcie konkretne wymierne efekty poza badaniami podstawowymi w zakresie dyscyplin (np. projekty eTEN)

Dla przyszłości badań PBMB&EP w Polsce ważne jest poznanie czynników i mechanizmów sprzyjających ich rozwojowi. Największy wpływ na stymulowanie rozwoju międzynarodowych badań porównawczych w kraju obecnie moim zdaniem mają:

- Interpersonalne kontakty międzynarodowe, wzmacniające więzi zawodowe i inspirujące udział uczonych polskich oraz zapraszanie do międzynarodowych zespołów badawczych (uczestniczenie w międzynarodowych konferencjach, stażach zagranicznych);
- Publikowanie w językach obcych na tematy priorytetowe w społeczności międzynarodowej, przyczyniające się do zauważenia badaczy polskich w środowisku międzynarodowym (publikacje elektroniczne, w znanych na świecie czasopismach profesjonalnych, w międzynarodowych pracach zbiorowych, materiałach konferencyjnych, etc.);
- Ramy własnej dwustronnej współpracy międzynarodowej, głównie bibliotek (najczęściej tych samych typów) oraz instytutów kształcących profesjonalnie: często w ramach kontaktów macierzystych uczelni;
- Udział w wygranych konkursach na międzynarodowe projekty. Trzeba jednak pamiętać, że etapy starań i realizacji podlegają kilkakrotnym, regulaminowym ewaluacjom: zarówno przy wyborze tematu i metodologii, jak i w zakresie doboru partnerów, następnie kilkakrotnym ocenom efektów w trakcie realizacji oraz ewaluacji efektów końcowych. W przypadku Polski to najczęściej możliwości stwarzane przez projekty Unii Europejskiej z ogólnie znanymi priorytetami na każdy rok., lub priorytety krajowe, specjalnie dofinansowywane z budżetu. Szansą dla partnerów z Polski jest tutaj nie tylko przynależność do UE, ale i poszerzanie różnorodności typów uczestniczących instytucji profesjonalnych (wspólne badania przedstawicieli uczelni (wielu kierunków studiów), bibliotek, archiwów, organizacji komercyjnych). Sprzyjają one wzbogacaniu metodologii, rezultatów oraz rozwijaniu współpracy międzynarodowej i krajowej;
- Tematy wywodzące się z celów i priorytetów oraz sponsoringu zagranicznych lub krajowych fundacji oraz osób prywatnych;

- Inspiracje międzynarodowych stowarzyszeń profesjonalnych , zarówno przez współpracę indywidualną, jak i udział w kongresach, zjazdach, czy wreszcie rozpowszechnianie idei przez publikowane materiały, zwłaszcza elektroniczne (znaczenie IFLA, ALA , ACRL i in.);
- Konieczność standaryzacji procesów bibliotecznych i kooperacja międzynarodowa w tym zakresie;
- Permanentna edukacja bibliotekarzy, i jak konieczność dokształcania nauczycieli akademickich (kursy, warsztaty, staże zagraniczne); Wymogi programowe ośrodków kształcących profesjonalistów;
- Międzynarodowa wymiana doświadczeń z pokrewnymi instytucjami w kraju i zagranicą (wydawnictwa, archiwa, muzea, etc.);
- Działania inicjujące badania – międzynarodowych ekspertów, doradców w dziedzinie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej;
- Programy promocyjne firm zagranicznych oferujących programy, głównie komputerowe, ale też sprzęt, etc., a poszukujących w Polsce rynku zbytu (Mellon Foundation, Pulman, etc.);
- Wdrażanie do międzynarodowej współpracy naukowej studentów, wspomagających realizację (doktoranci, magistranci, uczestnicy stypendiów – głównie Erasmus/Sokrates, członkowie Kół Naukowych, organizacji profesjonalnych, etc), owocujące później własnymi ich staraniami o udział w w międzynarodowych projektach;
- Rozwój digitalizacji, międzynarodowa wymiana materiałów zdigitalizowanych i informacji naukowej;
- Nowa szansa dla PBMB&EP stworzona dla tych badań przez Internet;
- Znaczenie dostępu do materiałów należących do dziedzictwa narodowego polskiego dla badań europejskich w środowisku elektronicznym;

Choćby te zebrane argumenty świadczą, że liczba uwarunkowań sprzyjających rozwojowi PBMB&EP w Polsce, a w następstwie powodujących zwiększenie efektywności wyników, znalezienie dobrych wzorców dla rozwinięcia badań w Polsce wyraźnie wzrosła w ostatnich trzech latach, ale ciągle istnieją przeszkody, konieczne do pokonania.

Przeszkody w prowadzeniu międzynarodowych badań PBMB&EP w Polsce

Przeszkody w prowadzeniu porównawczych badań międzynarodowych w Polsce można podzielić na kilka grup: ogólne, biznesowe, psychologiczne, status dyscypliny „Bibliotekoznawstwo”

- Przeszkody natury ogólnej wynikają ze zbitki tradycji oraz nowych uwarunkowań. Polskie priorytetowe tematy badań nie zawsze są zbieżne z zainteresowaniami krajów rozwiniętych, najmniej różnic powstaje przy badaniach środowiska elektronicznego online. Występują też różnice metodologiczne (mało w Polsce opracowań na ten temat). Należy też zwrócić uwagę na polskie ambicje kooperacji z krajami rozwiniętymi, które obecnie nie są już tak chętne do traktowania ulgowego Polaków i stawiają konkretne wymagania partnerskie. Z drugiej strony po 1989 r. w bibliotekoznawstwie zostały zaniedbane kontakty z tak zwanymi post-komunistycznymi krajami, z którymi Polska ma najwięcej wspólnych tematów naukowych do rozwiązania i opracowania. Istnieje również problem porównawczych badań międzynarodowych polskich bibliotek emigracyjnych, działających w środowiskach wielokulturowych. Badania te zazwyczaj nie znajdują się wśród priorytetowych tematów badawczych krajów je goszczą-

cych, a nie posiadają własnych środków dla wprowadzenia międzynarodowych standardów bibliotekarskich oraz prowadzenia zespołowych badań porównawczych.

- Biznesowe przeszkody są zazwyczaj odbiciem stresów łączących się z poszukiwaniem w Polsce tej części funduszy, które stanowią obligatoryjny wkład do zespołowych międzynarodowych badań, a zwykle przekraczają możliwości instytucji zatrudniającej badacza. Brakuje stabilności decyzji „odgórnym” w tej mierze, panują ciągle zmiany reguł przyznawania środków i kompetencji decyzyjnych przez odpowiednie organy rządowe. Przy komercyjnych ofertach, zwłaszcza koncernów komputerowych istnieje natomiast obawa przed drenażem Polski jako rynku zbytu. Utrudnieniem w prowadzeniu badań są też przeszkody technologiczne (brak kompatybilności programów, sprzętu); wieloznaczność polskiego profesjonalnego języka, przy braku adekwatnych do potrzeb współczesnych słowników (utrudnienie przy tłumaczeniach); *password*’y utrudniające dostęp do materiałów w internecie;
- Bariery mentalne są znacznie silniejsze przy staraniach o granty niż w przypadku współpracy dwustronnej, gdzie na ogół zna się partnerów i warunki realizacji. Obawy są wyzwalane już przy podejmowaniu decyzji o zaangażowaniu się w starania o projekt: czy uzyska się grant? Jak będzie się układała współpraca z mniej znanymi lub nie znanymi partnerami? Czy podoła się skomplikowanej administracji projektu? Czy nie zawiedzie się zaufania zagranicznego partnera zapraszającego do współpracy? Dochodzą do tego bariery językowe, bo mimo praw unijnych gwarantujących prawo używania języków narodowych, większość projektów międzynarodowych jest prowadzona w języku angielskim, rzadziej w innych językach kongresowych. Przeszkadzają w rozwijaniu badań też zadawnione spory graniczne i trudności w przełamywaniu barier kooperacji naukowej nad kontrowersyjnymi tematami np. między Polską a Białorusią, Czechami, Litwą, Niemcami, Rosją, Słowacją, Ukrainą. Uderza równocześnie bierność naukowa w inicjowaniu i realizacji tych badań bibliotekarzy i asystentów, pochłoniętych pracą zawodową lub dydaktyką, decydujących się najczęściej na łatwiejsze i mniej pracochłonne tematy badawcze.
- Wreszcie *last not least* trzeba wymieć przeszkody wynikające ze słabości samej dyscypliny „Bibliotekoznawstwo”, rzutujące ujemnie na rozwój PBMB&EP. W badaniach prowadzonych w kraju mało jest pierwiastka porównawczego i minimalny udział badań komparatystyki międzynarodowej, łatwiej jest bowiem prowadzić badania w oparciu o materiały krajowe lub własną praktykę, względnie referować wyniki badań z drugiej ręki (bez sięgania nawet do literatury zagranicznej, a co dopiero mówić o badaniach źródłowych). Polskie wyniki badań są ponadto prawie nieznane na świecie i przypadkowo uwzględniane w międzynarodowych bazach danych ze względu na hermetyczność języka polskiego, ograniczenia w dostępie do literatury papierowej, co hamuje przenikanie do innych krajów polskich doświadczeń. Status badań bibliotekoznawczych w Polsce jest niższy niż innych nauk humanistycznych, a skutkiem jest mniejszy udział środków na badania. Ewidentnym zaniedbaniem jest nikła informacja w językach obcych o prowadzonych badaniach na stronach domowych polskich bibliotek oraz ośrodków akademickich, stowarzyszeń profesjonalnych, zwłaszcza o najnowszych badaniach, jeszcze w toku, pracach na stopnie naukowe. Trudno o przekazywanie nawet w kraju doświadczeń i wymianę idei ze względu na niskie nakłady i rozproszenie wydawnictw profesjonalnych bibliotek oraz lokalnych ośrodków akademickich. Denerwuje pomijanie w priorytetowych tematach krajowych PBMB&EP, przerzucanie odpowiedzialności za badania dotyczące informacji naukowej na informatyków. Poza

materiałami z konferencji prawie nie istnieje utrwalanie i pogłębianie międzynarodowej dyskusji naukowej. Brak nowoczesnych opracowań metodologicznych, syntetyzujących m.in. wiedzę na temat PBMB&EP.

Przełamywanie przez INiB UJ barier w PBMB&EP

Pokonywanie barier dla intensyfikacji badań z zakresu międzynarodowego bibliotekoznawstwa porównawczego w uczelniach, podobnie jak w bibliotekach akademickich, stanowi zasadnicze zadanie dla nowoczesnego ich kształtowania. Badania te w INiB UJ znajdowały się w korzystnej sytuacji ze względu na renomę na świecie i rozwinięte kontakty międzynarodowe uczelni. W III Rzeczypospolitej INiB UJ nawiązał nowe kontakty międzynarodowe, otworzyły się całkiem nowe perspektywy badawcze ze względu na rozwój internetu w Polsce. Spowodowało to zmiany w ostatnich latach w kontynuowanym konsekwentnie od powstania jednostki w 1974 r. własnym programie badawczym Instytutu o profilu teoretyczno-metodologiczno-edukacyjnym. W nowych warunkach politycznych, ekonomicznych, budowania nauki i kultury program ten wymagał poznania owych uwarunkowań, najnowszych trendów i osiągnięć profesjonalnych na tle międzynarodowym. Konieczne było i jest porównywanie zagranicznych wzorców dla permanentnej przebudowy dydaktyki na miarę rangi Uniwersytetu Jagiellońskiego. Do postępu tych badań, wcześniej ograniczanych umowami UJ o międzynarodowej współpracy bezpośredniej przyczynił się przyjęty po 1989 r. demokratyczny model rozwijania nauki, a też naturalnie zwiększony dostęp do profesjonalnej literatury, uczestniczenie z referatami w międzynarodowych dyskusjach naukowych na konferencjach zagranicznych, staże i pobyty studyjne w innych krajach, zaproszenia do uczestniczenia w międzynarodowych projektach badawczych i eksperckich, ściąganie do Krakowa uczonych i ekspertów z zagranicy.

W efekcie aspekty porównawcze mogły być coraz bardziej widoczne, zwłaszcza w samej edukacji. Transformacja odbyła się w dwóch kolejnych pięcioleciach na przełomie wieków i została zrelacjonowana w publikacjach zbiorowych [Biblioteka i informacja w komunikowaniu 2000; Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej 2004]. W tym czasie wymiana doświadczeń i idei przebiegała głównie interpersonalnie przez komunikowanie polskich osiągnięć badawczych, a przedstawiciele, coraz częściej krajów rozwiniętych ukazywali własny dorobek. Płaszczyzną utrwalenia wyników były wspólne wydawnictwa, inicjowane przez INiB UJ pod moją redakcją: razem z Litwą *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie*, 1993 w j. litewskim i polskim (wersja w Internecie 1998); razem z USA w j. pol. i ang.: książka *Rola bibliotek w rozwoju demokracji*, 1995 oraz w j. ang. materiały pokonferencyjne *Libraries in Europe's post-communist countries: Their international context*, 1996; z inicjatywy British Council i współredakcją amerykańską powstała ogólnopolska praca zbiorowa w j. ang. *Modern libraries and librarianship in Poland*, 1995). Osobny rozdział do międzynarodowych porównań i rozwoju współpracy otworzyły dorocznie organizowane przeze mnie od 1995 r. (i nadal) międzynarodowe profesjonalne konferencje i publikowanie prac zbiorowych (Seria 2. Instytutu INiB UJ).

21 wiek znamionują natomiast coraz częściej partnerskie układy badawcze z wieloma krajami od USA (wspólnie z Konsulatem USA w Krakowie) do europejskich: Belgia, Dania, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Niemcy, Norwegia, Portugalia, Szwecja, UK Włochy, głównie w związku z zaproszeniami do badań w ramach projektów europejskich. Projekty te skupiły uwagę na wykorzystaniu elektronicznego środowiska, głównie do komunikacji naukowej i w kontekście integracji bibliotek, archiwów muzeów oraz uczelni w zaan-

gażowaniu w postępie digitalizacji (projekt SEIN, uczestniczyła jako ekspert W. Pindlowa), wykorzystywaniu w komunikacji naukowej nowoczesnych środków (projekt HERN, uczestniczyła M. Krakowska), przygotowywaniu repozytoriów elektronicznych dokumentów do wykorzystania w badaniach naukowych i edukacji na odległość (COINE – uczestniczyła pod kierunkiem W. Pindlowej, M. Kocójowa, M. Krakowska, R. Sapa oraz studenci INiB UJ); oraz eTEN EURIDICE (kontraktor UJ M. Kocójowa, uczestnicy: W. Pindlowa, M. Krakowska, M. Nahotko).

Inną ścieżką przynoszącą interesujące wyniki to rozwijanie w INiB UJ porównawczych badań indywidualnych z zakresu udziału m.in. bibliotek w komunikacji społecznej na podstawie internetu. Ostatnie publikacje z tego zakresu to szereg artykułów, ale też i książki, m.in. R. Sapy *Benchmarking w doskonaleniu serwisów www bibliotek akademickich* (2005) oraz M. Jaskowskiej na temat znaczenia dla bibliotek e-Public Relations (w druku), oraz w trakcie opracowania inne badania komunikowania przez internet.

Porównywanie założeń, metodologii badań, etapów zaawansowania działalności w kilku krajach dobrze służy rozwijaniu świadomości metodologicznej i ocenie postępu PBMB&EP w INiB UJ. Wprawdzie dawały się odczuć kłopoty z ICT, zwłaszcza brak kompatybilności technologicznej, ale w rezultacie udało się nawet podnieść polskie standardy. Najciekawsze są doświadczenia metodologiczne, pozwalające na porównywanie prowadzenia i wyników badań w skali międzynarodowej i następnie rozpowszechnianie wzorców w kraju. Badania PBMB&EP prowadzone w INiB UJ na ogólnym tle profesjonalnych badań w kraju wyróżniają się przekroczeniem, skądinąd pożytecznego relacjonowania nowości z przekazów zagranicznych i wkraczają czynnie w sferę nowoczesnych PBMB&EP. Przyczyniają się zatem wydatnie do wymiany międzynarodowej idei i doświadczeń profesjonalnych.

Wykorzystane źródła i opracowania

- ACRL National Conference (2005–2007). Programs, dok. elektr. www.acrl.org [odczyt 16.03.2007].
- ALA. Annual Conference. (2005–2007). Programs, dok. elektr. www.ala.org/annual/ [odczyt 16.03.2007].
- COLIS 5–6 (2005–2007). <http://www.hb.se/colis/colis/default.htm> [odczyt 16.03.2007].
- Frankfort-Nachmias, Ch.; D. Nachmias (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*. Poznań: Zysk i S-ka, 615 s.
- IFLANET: 71–72 IFLA General Conference, dok. elektr (2007). <http://www.ifla.org> [odczyt 16.03.2007].
- INFLANET 73rd IFLA General Conference. <http://www.ifla.org/IV/ifla73/index.htm> [odczyt 16.03.2007].
- Kapuściński, R. (2007). *Lapidarium VI*. Warszawa: Czytelnik, 168 s.
- Karcz, K. (2004). *Międzynarodowe badania marketingowe. Uwarunkowania kulturowe*. PWE, 304 s.
- Kocójowa, M., red. (2000). *Biblioteka i informacja w komunikowaniu*. Kraków: Wydaw. UJ, 431 s. (m.in. opis rozwoju w INiB UJ międzynarodowych badań do 2000 r.).
- Kocójowa, M., red. (2004). *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej*. Kraków: Wydaw. UJ, 414 s.
- Library Trends* (2005–2007). oraz wersja elektr. http://muse.jhu.edu/journals/library_trends/toc/lib55.1.html [odczyt 16.03.2007].
- Library Science*, dok. elektr. http://en.wikipedia.org/wiki/library_and_infrmatin_science [odczyt 16.03.2007].
- Maroso, A.L.(2005). Educating future digitizers: the Illinois Digitization Institute's basic and beyond digitization training program. *Library Hi Tech* Vol. 23, No 2, p. 187–204.
- Project MUSE. Scholarly journals online*. <http://muse.jhu.edu> [odczyt 16.03.2007].
- Sulek, M. (2004). *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*. Warszawa: ASPRA-JR, 174 s.
- Zybała, A. (2004). *Globalna korekta. Szanse Polski w zglobalizowanym świecie*. Wrocław: Wydaw. Dolnośląskie, 265 s.